

ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ

Ἡ ποίηση, κατάφαση τῆς ἀνθρώπινης πνευματικότητας*

Ἡ ποίηση, ὅπως ὅλες οἱ καλές τέχνες, γεννήθηκε μαζί μέ τόν ἄνθρωπο, ἀνήκει ἀποκλειστικά στόν ἄνθρωπο καί ζεῖ μέ τόν ἄνθρωπο. Ἐξω καί πέρα ἀπ' αὐτόν δέν εἶναι δυνατή οὔτε κἂν νοητή. Ἀκόμα καί ὅταν ὑπερβαίνει τά σύνορα τῆς διάνοιας καί ὅταν λικνίζεται μέσα στίς ὑπέροχες καί ὑπερβατικές σιωπές της¹, ἡ ποίηση παραμένει στοιχεῖο ἀναπόσπαστο τοῦ ἀνθρώπινου συνειδησιακοῦ χώρου καί ἔκφραση κορυφαία τῆς πνευματικότητάς του.

Ἡ ἱστορία τῆς ποίησης εἶναι στενά συνυφασμένη μέ τήν ἀνθρώπινη περιπέτεια καί ἀκολουθεῖ βῆμα πρὸς βῆμα τήν πορεία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ὑπῆρξε γλῶσσα μαγική, κατάλληλη νά ἐξευμενίζει τά πνεύματα ποῦ διαφεύουν τίς ἀνθρώπινες τύχες καί μύθος ποῦ ὀδηγοῦσε σέ χώρους ἄβατους· ἔγινε δάσκαλος καί δίδαγμα καί ψυχαγωγία τοῦ ἀνθρώπου, σάλπιγγα καί παιάνας γιά τίς νίκες του καί λυγμός γιά τίς συμφορές του, προσευχή γιά τή σωτηρία του, ἐξομολόγηση τῶν μύχιων φόβων καί πόθων του καί ἀκόμα ξέφρενο παραλήρημα ἀναζητώντας ἀπελπισμένα τήν ἔκφραση τοῦ ἄφατου. Σέ ὅλες αὐτές τίς μορφές της ποῦ μόνο ἐνδεικτικά μνημονεύτηκαν καί ὄχι πάντα μέ χρονολογική σειρά, ἡ ποίηση διατήρησε τὸ θεμελιακό της χαρακτηριστικό, τήν πνευματικότητα, τόν ἀναπόσπαστο δηλαδή δεσμό της μέ αὐτό ποῦ, χωρίς νά ξέρουμε καλά καλὰ τί εἶναι, ἀποκαλοῦμε πνευματική ζωή καί ποῦ διακρίνει τὰ ἄλλα ἀπὸ τὰ ὑλικά ἢ φυσικά ἀνθρώπινα βιώματα. Κατηφορίζοντας ἀπὸ τίς αἰώνιες καί πλούσιες πηγές της, τῇ μνήμῃ καί τῇ φαντασίᾳ, γονιμοποίησε τὸ λόγο καί λουλούδισε τὸ κρυφὸ περιβόλι τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, φωτίζοντας στόν ἄνθρωπο-ποιητὴ ὅσο καί σέ αὐτόν ποῦ δέχεται τὸ θεϊκὸ ἄγγιγμά της, τὸ «αἰσθητικὸ ὄν» ποῦ κλείνει μέσα του.

Εἶναι ἐνδιαφέρον νά σημειώσουμε ἐδῶ πὼς ἡ πνευματικότητα αὐτὴ τῆς ποίησης καί ἰδιαίτερα ἡ κατάταξή της στίς ἀνώτερες ἐκφράσεις τῆς ἀνθρώπινης πνευματικῆς ζωῆς δέν θεωρήθηκε πάντα ἀλήθεια ἀταπόδεικτη. Ἀπὸ τὸν

* Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Β. ΒΙΤΣΑΞΗ, *Ἀναφορά στὴν ποίηση*.

1. «Ὁ στίχος δέν ἀποτελεῖται μονάχα ἀπὸ λέξεις», θὰ γράψει ὁ Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ [1], «ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὅσα λέει (ὁ ποιητὴς) καί ἀπὸ τὰ ὅσα σιωπᾷ... γιατί καί οἱ ἐνδιάμεσες σιωπές, κυριώτατα στό στίχο, πολλὰ σημαίνουν», καί συμπληρώνει ὁ Ρ. ΕΜΜΑΝΥΕΛ: «ὁ ποιητὴς δέν δημιουργεῖ λέξεις παρὰ γιά νά ἐφεύρει τὴ σιωπὴ τῆς ὁποίας αἰσθάνεται πὼς εἶναι ἀδερφός [2].

Πλάτωνα, με τις γνωστές θέσεις του² για την ποίηση και τους ποιητές, τους οποίους θεώρησε, σε όρισμένες περιπτώσεις³, επικίνδυνους⁴ και τους εξόρισε⁵ από την ιδανική πολιτεία του, επειδή, μεταξύ άλλων⁶, τρέφουν το λαό με «εἰδῶλα τῶν εἰδώλων»⁷, ὡς τους διάφορους στοχαστές που ἀκολούθησαν ἀμέσως⁸ και στους αἰῶνες που κύλησαν, ἡ ποίηση θεωρήθηκε τουλάχιστον δευτερεύουσα και ὄχι ἄξια λόγου πνευματικῆ ἐνασχόληση.

Τὰ παραδείγματα εἶναι βέβαια πολλά⁹. Ὡστόσο θὰ περιοριστῶ ἐδῶ νὰ ἀνα-

2. Διάσπαρτες κρίσεις τοῦ Πλάτωνος γιὰ τοὺς ποιητὲς καὶ γιὰ τὴν ποίηση θὰ συναντήσουμε σὲ πολλοὺς διαλόγους του, ὅπως στὸν *Ἰωνα*, στὸν *Φαῖδρο*, στὸν *Φίληβο*, στὸν *Πολιτικό*, στὸν *Σοφιστή*, στὸ *Συμπόσιο*, στὸν *Κριτία* κλπ. Χαρακτηριστικὴ π.χ. στὸ προκείμενο εἶναι ἡ σχετικὴ ἀποστροφή ποὺ ἀφιερώνεται στοὺς ποιητὲς στοὺς *Νόμους* (719 c): (ὁ) ποιητὴς ὅποταν ἐν τῷ τρίποδι τῆς Μούσης καθίζηται, τότε οὐκ ἔμφρων ἐστίν, ... καὶ τῆς τέχνης οὕσης μιμήσεως ἀναγκάζεται ἐναντίως ἀλλήλοις ἀνθρώπους ποιῶν διατιθεμένους ἐναντία λέγειν αὐτῷ πολλάκις, οἶδεν δὲ οὐτ' εἰ ταῦτα οὐτ' εἰ θάτερα ἀληθῆ τῶν λεγομένων». Ὡστόσο ἡ πιὸ «διεξοδική», θὰ ἔλεγα, ἀναφορά στοὺς ποιητὲς καὶ στὴν ποίηση περιέχεται στὴν *Πολιτεία* καὶ ἰδιαίτερα στὸ δεύτερο καὶ στὸ τρίτο βιβλίο καὶ βέβαια στὸ δέκατο ὅπου ὁ Πλάτων ἀναπτύσσει πιὸ «ἐπιγραμματικά» τίς θέσεις του.

3. «... περὶ ποιήσεως λέγω... τὸ μηδαμῇ παραδέχεσθαι αὐτῆς ὄση μιμητικὴ...» (*Πολιτεία* 595 a). Ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτὸ προκύπτει ἀβίαστα πῶς ὁ Πλάτων δὲν καταφέρθηκε κατὰ τῆς ποίησης γενικὰ ἀλλὰ κατὰ τῆς μιμητικῆς ποίησης [3] καὶ μάλιστα μόνο ἐκείνης ποὺ προορίζεται γιὰ τοὺς «παθητικούς καὶ ποικίλους χαρακτήρες» (ὅπως μεταφράζει τὸ «ἀγανακτικὸν καὶ ποικίλον ἦθος» ὁ Ἀ. ΓΑΛΗΝΟΣ [4]).

4. Χρήσιμη ἀντίθετα καὶ ἀποδεκτὴ θεωρεῖ ὁ Πλάτων τὴν ποίηση μόνον ὅταν ὑμνεῖ τοὺς θεοὺς καὶ ἐγκωμιάζει τοὺς ἐνάρετους: «...ὅσον μόνον ὕμνους θεοῖς καὶ ἐγκώμια τοῖς ἀγαθοῖς ποιήσεως παραδεκτέον εἰς πόλιν...» (*Πολιτεία* 607 a) καὶ ἀκόμα ὅταν: «μύρια τῶν παλαιῶν ἔργων κοσμοῦσα τοὺς ἐπιγενομένους παιδεύει» (*Φαῖδρος* 245 a).

5. «Ἄνδρα δὴ ...δυνάμενον ὑπὸ σοφίας παντοδαπὸν γίγνεσθαι καὶ μιμεῖσθαι πάντα χρήματα, εἰ ἡμῖν ἀφίκοιτο εἰς τὴν πόλιν αὐτός τε καὶ ποιήματα βουλόμενος ἐπιδείξασθαι, προσκυνοῖμεν ἂν αὐτὸν ὡς ἱερὸν καὶ θαυμαστὸν καὶ ἡδύν, εἴπομεν δ' ἂν ὅτι οὐκ ἐστὶν τοιοῦτος ἀνὴρ ἐν τῇ πόλει παρ' ἡμῖν οὔτε θέμις ἐγγενέσθαι ἀποπέμπομέν τε εἰς ἄλλην πόλιν...» (*Πολιτεία* 398 a).

6. Ὁ Πλάτων, μολονότι ἦταν ἕνας ἀξεπέραστος ποιητὴς τοῦ πεζοῦ λόγου, —ἀλλὰ ποὺ δὲν τὸ παραδεχόταν—, (*Πολιτεία* 393 d) «οὐ γάρ εἰμι ποιητικός», στάθηκε γιὰ διάφορους λόγους ἀρνητικός, σὲ γενικὲς γραμμὲς, ἀπέναντι στὴν ποίηση καὶ σὲ αὐτὸν ἀκόμα τὸν Ὅμηρο ποὺ, ὅπως ὁμολόγησε, σεβόταν ἀπὸ τὴν παιδική του ἡλικία (*Πολιτεία* 595 e). Στὸ δεύτερο καὶ στὸ τρίτο βιβλίο τῆς *Πολιτείας* ἀπέρριψε τὴν ποίηση γιὰ λόγους ἠθικούς καὶ παιδαγωγικούς, π.χ. «... ἀλλ' ὅσον ποιητικώτερα τοσοῦτ' ἦττον ἀκουστέον παισὶ καὶ ἀνδράσι οὓς δεῖ ἐλευθέρους εἶναι» (*Πολιτεία* 387 b, καὶ μεταφυσικούς (598 a· 599 b)).

7. «Οὐκοῦν τιθώμεν ἀπὸ Ὁμήρου ἀρξαμένους πάντας τοὺς ποιητικούς μιμητὰς εἰδώλων ἀρετῆς εἶναι καὶ τῶν ἄλλων περὶ ὧν ποιοῦσιν, τῆς δὲ ἀληθείας οὐχ ἄπτεσθαι...» (*Πολιτεία* 600 e).

8. Ὁ Ἀριστοτέλης, μολονότι δὲν ἀκολούθησε τὸ δάσκαλό του στὶς ἀρνητικὲς γιὰ τὴν ποίηση θέσεις του, τὴν τοποθέτησε καὶ αὐτὸς σὲ κατώτερη θέση ἀπὸ τὴ φιλοσοφία. Στὸ *Περὶ Ποιητικῆς* ἡ ἱεράρχηση αὐτὴ εἶναι ἔμμεση, στὰ *Μετεωρολογικά* του ὁμως λέει ρητὰ πῶς, ἂν κάποιες ποιητικὲς μεταφορές, ὅπως ἐκείνη τοῦ Ἐμπεδοκλῆ: «ἡ θάλασσα εἶναι τῆς γῆς ὁ ἰδρώτας», εἶναι ποιητικὰ ἱκανοποιητικὲς, δὲν εἶναι ὡστόσο κατάλληλες γιὰ τὴ γνώση τῆς φύσης: «... καὶ εἰ τις εἰπὼν ἰδρώτα τῆς γῆς εἶναι τὴν θάλατταν οἶεταί τι σαφὲς εἰρηκέναι καθ' ὅπερ Ἐμπεδοκλῆς. πρὸς ποίησιν μὲν γὰρ οὗτος εἰπὼν, ἴσως εἴρηκεν ἱκανῶς, πρὸς δὲ τὸ γινῶναι τὴν φύσιν οὐχ ἱκανῶς» (357 a 25-28).

9. Ὁ BRÉMOND π.χ. ἀφιερώνει τριανταπέντε ! σελίδες στὸ βιβλίο του *Prière et Poésie* σὲ

φερθῶ μόνο σὲ δύο ἐπειδὴ προέρχονται ἀπὸ τὴ γραφίδα μεγάλων στοχαστῶν καὶ εἶναι σχετικὰ πρόσφατα (17ος αἰώνας). Σὲ μία ἐπιστολή του, ποὺ μνημονεύει ὁ L. Racine [5], ἔγραψε ὁ Καρτέσιος¹⁰ πὼς ἀπάνω στὴν κορυφὴ ἑνὸς ἔντονου πυρετοῦ ἔνιωσε τὴν ἀνάγκη νὰ γράψει στίχους καὶ πὼς τοῦτο θὰ ὀφειλόταν στὴ διασάλευση τῶν πνευματικῶν του δυνάμεων ἀπὸ τὴν πυρετικὴ κρίση. Θεωροῦσε δηλαδή τὴν ποίηση, ὅπως σημειώνει ὁ B. Croce [6], πνευματικὴ κατάπτωση καὶ γεγονὸς παθολογικό! Ἕνας ἄλλος, καρτεσιανὸς καὶ αὐτός, ὁ N. Malebranche, θεωροῦσε, ὅπως καὶ ὁ Πλάτων, ὅτι ἡ ποίηση εἶναι ἐπικίνδυνη γιὰ τοὺς νέους, γιατί τοὺς ἐρεθίζει τὴ φαντασία τους καὶ ἐμποδίζει τὴ νόηση νὰ λειτουργήσει νηφάλια. Γράφει ἀκόμα (*Oeuvres Complètes, Recherche de la Vérité*, τ. 2, σελ. 53) : «... ἂς καταδικάσουν στὴν πυρὰ τοὺς ποιητές... δὲ θα στεναχωρηθοῦμε δὲ καὶ πολὺ.»

Χρειάστηκε νὰ ξεπεραστεῖ ὄχι μόνο ὁ σκοταδισμὸς τοῦ Μεσαίωνα¹¹ ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἡ αὐγὴ τῆς Ἀναγέννησης¹², γιὰ νὰ ἰδοῦν τὸ φῶς μελέτες καὶ στοχασμοὶ μόλις λίγο ἐνωρίτερα¹³ ἀπὸ τὴν πλούσια ἀνθοβολὴ τῶν γιγάντων τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἀργὰ στὸν 18ο, καὶ στὸν 19ο αἰώνα, τῶν Kant καὶ Fichte,

τέτοια παραδείγματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μεταφέρω ἐδῶ δύο χαρακτηριστικά: «Γράφει γιὰ τοὺς ποιητὲς ὁ Lamotte, γιὰ τὰ γέρικα αὐτὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα πήρανε τὰ ξύλινα σπαθιά τους, καὶ ποὺ ἄλλωστε δὲν εἶναι τελείως ἄχρηστοι, μὰ καὶ οἱ στοχαστὲς μποροῦν γιὰ ψυχαγωγία νὰ βροῦν κάποια εὐχαρίστηση διαβάζοντας τὰ παιδιαρίσματά τους ...» (*op. cit.*, σελ. 83). Γράφει ὁ W. BEGEHOT «... ἀκόμα σήμερα τὸ νὰ πάρει κανεὶς τὴν ποίηση στὰ σοβαρὰ καὶ νὰ τὴν ἰδεῖ σὰν πηγὴ ἀνάτασης καὶ σοφίας θὰ φαινόταν, σὲ ὅλο σχεδὸν τὸν κόσμο, παραλογισμός. Στὰ μάτια τοῦ μεγάλου κοινοῦ ἡ ποίηση δὲν εἶναι παρὰ παιχνίδι σαλονιοῦ γιὰ ὥρες χαμένες, κάτι σὰν φτηνὴ ἔμμετρη ἐπιφυλλίδα» (*op. cit.*, σελ. 83).

10. Γιὰ τὸν Καρτέσιο ἔγραψε χαρακτηριστικά ὁ N. Boileau πὼς εἶναι «ὁ πρῶτος ἔνοχος ποὺ ἔστριψε τὸ λαρύγγι τῆς ποίησης».

11. Χαρακτηριστικὴ στὸ προκείμενο εἶναι ἡ θέση τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ποὺ διατυπώνεται στὶς Ἑξομολογήσεις του (*Confessiones*, βιβλ. I κεφ. 7 καὶ βιβλ. III κεφ. 2) σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ «ῥαῖο» εἶναι ιδιότητα τοῦ θεοῦ καὶ ἡ πρόσβαση σὲ αὐτὸ εἶναι δυνατὴ μόνο μὲ τὸ διαλογισμὸ ἢ μὲ τὴν ἐνόραση.

12. Γράφει χαρακτηριστικά ὁ B. CROCE [7]: «...nel periodo che va dai greci al secolo decimosettimo, l'Estetica propriamente detta non ebbe luogo». Τὴν ἀπόλυτὴ αὐτὴ κρίση ὡστόσο ἀμφισβήτησαν νεότεροι στοχαστὲς ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ὁ E. de BRUYNE (*L'Esthétique du médiéval*, Louvain 1947), ὁ R. ASSUNTO (*Die Theorie des Schönen*, Köln 1963 καὶ ὁ U. ECO: «Ἀν αἰσθητικὴ», γράφει ὁ τελευταῖος, «εἶναι κάθε στοχασμὸς πάνω στὴν τέχνη τότε κάθε πραγματεία, φιλοσοφία καὶ θεολογία βρίθεται αἰσθητικῶν ζητημάτων» [8]. Φυσικὰ ἐδῶ πρόκειται γιὰ σύγχυση γύρω ἀπὸ τὸν ὄρο «αἰσθητικὴ». Ἀλλωστε ὁ B. Croce μίλησε γιὰ «Estetica propriamente detta» (αἰσθητικὴ κατὰ κυριολεξίαν), δηλαδή γιὰ μιὰ πρόσβαση ὅπως νοήθηκε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Vico καὶ τοῦ Baumgarten (βλ. ἐπ. σημ.).

13. Μὲ τοὺς G. VICO (*Principi di una scienza nuova*, 1725), A. C. BAUMGARTEN (*Meditationes Philosophiae de nonnullis ad poema pertinentibus*, 1750-1758 καὶ *Aesthetica*, 1750), F. HUTCHESON (*An inquiry into the origins of our ideas of beauty and virtue*, 1776) κλπ.

Hegel¹⁴, Schiller, Schelling κ.ά., που έβαλαν τα θεμέλια της αναγνώρισης της αισθητικής γνώσης παράλληλα και ισότιμα¹⁵ με τη λογοκρατική ανέλιξη και τη θρησκευτική ανάταση¹⁶. Ο άνθρωπος αναγνωρίστηκε έτσι όχι μόνο «ὄν λογικό» ή «ὄν θρησκευόμενο», αλλά και «ὄν αισθητικό», με τρεις δηλαδή κορυφαίες και ισότιμες¹⁷ εκδηλώσεις της πνευματικότητάς του, που τὸν διακρίνουν και τὸν χαρακτηρίζουν.

Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ χῶρος γιὰ νὰ γίνει περισσότερος λόγος γιὰ τὶς διάφορες σχολές που διαδέχτηκαν ἡ μία τὴν ἄλλη ἀπὸ τότε που ὁ A.G. Baumgarten, μετὰ δημοσίευση τῆς *Aesthetica* (1750), ἔδωσε, ὄχι μόνο τὸ ὄνομα στὸν καινούριο αὐτὸ κλάδο φιλοσοφικῆς ἐνασχόλησης, δηλαδή στὴν «Αἰσθητική» ἢ «Φιλοσοφία τῆς τέχνης» ἀλλὰ καὶ ἀνοίξε καινούριο δρόμο στὸν ἀνθρώπινο στοχασμὸ που δίκαια χαρακτηρίστηκε «Φιλοσοφία τοῦ πνεύματος»¹⁸.

Ἐκεῖνο ὥστόσο που ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ εἶναι ὅτι ἡ ποίηση μαζί με τὶς ἄλλες καλὲς τέχνες πέρασε ἐπὶ στὸ ἐπίκεντρο τοῦ φιλοσοφικοῦ ἐνδιαφέροντος

14. Ὁ G. W. F. HEGEL μίλησε, ὅπως εἶναι γνωστὸ, γιὰ ἓνα «σύστημα» τῶν τεχνῶν, μέσα σὲ μιὰ δυναμικὴ ἐξελικτικὴ πορεία τῆς ἀνθρώπινης πνευματικότητος. Ἀξίζει μάλιστα νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ πὺς ὁ γίγας αὐτὸς τοῦ γερμανικοῦ στοχασμοῦ τοποθέτησε τὴν ποίηση στὸ ψηλότερο σκαλοπάτι, χαρακτηρίζοντάς τὴν σὰν τὴν «τέλεια ἔκφραση τῆς ἀνθρώπινης πνευματικότητος» (πβ. G. W. F. HEGEL, *Introduction à l'Esthétique*, (γαλλ. μετάφραση ἀπὸ τὸ γερμανικὸ πρωτότυπο), Paris, Aubier Montaigne, 1964).

15. Ἡ «ισοτιμία» αὐτὴ δὲν ἀναγνωρίστηκε ἀμέσως καὶ συγχρόνως μετὰ τὴ στροφή τοῦ φιλοσοφικοῦ ἐνδιαφέροντος στὴν «αἰσθητική», ἀλλ' ὑπῆρξε προϊόν τῆς κατοπινῆς ἀνάπτυξής του. Ὁ A. BAUMGARTEN, π.χ., θεωρεῖ ἀκόμα τὴν «αἰσθητικὴ γνώση» κατώτερη ἀπὸ τὴ νοοκρατική: «Scientia cognitionis sensitivae, theoria liberalium artium, gnosiologia inferior, ars pulchre cogitandi, ars analogi rationis» [9].

16. «... au delà de la métaphysique et de la lyrique deux types de connaissance s'affirment», γράφει ἡ J. G. CAFFARENA [10], «et qui en même temps les dépassent: le savoir et l'expérience mystique». («Ἐκεῖθε ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ καὶ τὴν ποίηση δύο (μόνον) εἶδη γνώσης, ὑπάρχουν: ἡ νοοκρατικὴ γνώση καὶ ἡ μυστικὴ ἐμπειρία»).

17. Εἶναι ἀναγκαῖα ἐδῶ ἡ ὑπογράμμιση τῶν κατηγορημάτων «κορυφαίες καὶ ισότιμες», γιατί ἡ ἀπόλαυση τοῦ ωραίου μόνο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ μόνο γιατί εἶναι ὡραῖο χωρὶς ἄλλο (πρακτικὸ) λόγο δὲν ἀποτελεῖ βέβαια «κατάκτηση» τοῦ 19ου αἰῶνα! («Solo homo delectatur in ipsa pulchritudine sensibilibium secundum seipsam», ἔλεγε ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης).

18. Τὸ γεγονὸς ὅτι μιὰ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος δὲν ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὸν 17ο αἰῶνα, ὡς τὸ κατ'ὄκλει δηλαδή τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, ἀποδίδει ὁ B. CROCE [11] στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἀλλὰ καὶ ὁ κατοπινὸς στοχασμὸς κυλοῦσε γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἀνάμεσα στὸ φυσικὸ καὶ στὸ ὑπερφυσικὸ, τὸν κόσμο τοῦ «ἐδῶ» καὶ τὸν «ἄλλο κόσμο», καὶ δὲ στάθηκε ποτὲ στ' ἀλήθεια στὴν ἔννοια τοῦ πνεύματος, μέσα στὸ ὁποῖο πραγματοποιεῖται ἡ ἐνότητα αὐτῶν τῶν δύο. «Ἔτσι ὑπῆρξε», γράφει, μιὰ «φυσικὴ» καὶ μιὰ «μεταφυσικὴ», μιὰ «ἐπιστήμη τῆς φύσης» καὶ μιὰ «θεολογία», πότε ἡ μία πότε ἡ ἄλλη ἢ καὶ οἱ δύο μαζί, μὰ ποτὲ μιὰ *φιλοσοφία τοῦ πνεύματος*. Τὸ τελευταῖο ἐξομειωνόταν μετὰ τὴ φύση, ἦταν ἓνα *πράγμα* ἀνάμεσα σὲ ἄλλα *πράγματα*. Ὁ στοχασμὸς γύρω ἀπὸ τὴν ποίηση καὶ τὴν τέχνη ἐξαντλοῦσε τὴν ἐρευνα στὸ «φυσικὸ», δηλαδή στὶς κατατάξεις τῆς γραμματικῆς, τῆς ποιητικῆς, τῆς ρητορικῆς, κλπ.».

σάν κορυφαίο πνευματικό (αισθητικό) φαινόμενο και πήρε ύψηλόσταθμη θέση, πού της ανήκε ανέκαθεν και πού για χρόνους μακρούς είχε στερηθεί. Ή θέση αυτή δέν έχει, ωστόσο, και στή σύγχρονη ακόμα εποχή, τή γενική αποδοχή πού της πρέπει, όχι μόνο σέ κύκλους απαιδευτους αλλά και στούς άλλους, πού έξακολουθοῦν νά θεωροῦν τήν ποίηση, εἴτε στό στάδιο τῆς δημιουργίας εἴτε σέ ἐκεῖνο τῆς μέθεξης, τουλάχιστον κατώτερου ἐπίπεδου καί ποιότητας πνευματική ἐνασχόληση. Χαρακτηριστική εἶναι γιά τὸ προκείμενο ἡ συνήθως εἰρωνική φράση «γράφει ποιήματα»¹⁹, καί ἡ —ὅπως λέγεται— «σύσταση» τοῦ πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀλκ. Κρασσᾶ πρὸς τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ, μόλις ὁ τελευταῖος διορίστηκε Γενικός Γραμματεὺς στοῦ Πανεπιστήμιου Ἀθηνῶν: «Ἐλπίζω, κύριε Παλαμᾶ, τώρα πού ἔχετε μία ἀξιοπρεπὴ θέση, ὅτι θὰ πάψετε νά γράφετε ποιήματα»! {12}

Γράφει σχετικά ἓνας σύγχρονος Γάλλος φιλόσοφος {13}: «Εἶναι πολλοὶ ἐκεῖνοι πού θεωροῦν τήν ποίηση διασκεδαστική μόνο φιλολογικὴ ἀσχολία στήν ὁποία ἐπιδίδεται κατὰ προτίμηση μιὰ μικρὴ ὁμάδα ἀπὸ ἀργόσχολους τῶν ὁποίων ἡ τραυματισμένη εὐαισθησία βρίσκει ἀνακούφιση στίς λέξεις. Ὅταν ἓνας ἄνθρωπος τῆς δράσης, ὅταν κάποιο πνεῦμα πού ἔχει συνηθίσει τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα, φυλλομετρήσει βιβλίο μὲ ποιήματα, ἔχει τὴν ἐντύπωση πὼς πρόκειται γιά κάποιο ἀπαγορευμένο παιχνίδι πού καταστρέφει κάθε δράση καί κάθε σοβαρὴ σκέψη. Ὁ ποιητὴς (γι' αὐτὸν) δέν μπορεῖ νά εἶναι παρὰ ἀνώμαλος ἢ καθυστερημένος καί, ἂν πρόκειται γιά νέο, γίνεται λόγος γιά κάποια κρίση. Κάποια χαμόγελα... ὑπομονή, θὰ τοῦ περάσει!»

Ἀκόμα ὅμως καί οἱ μεγάλοι στοχαστὲς τῆς ἀρχαιότητος, μολονότι εἶχαν ὀλοφάνερη μπροστά τους τὴ στενὴ ὄχι μόνο προσωπικὴ ἀλλὰ καί ἐσωτερικὴ σχέση²⁰ ἀνάμεσα στήν ποίηση καί τὴ φιλοσοφία (Ξενοφάνης, Παρμενίδης, Ἐμπεδοκλῆς, παράδοση πού συνέχισε ἀργότερα ὁ Λουκρήτιος), ἔδωσαν πάντοτε στήν πρώτη δευτερεύουσα θέση, σέ σύγκριση μὲ τὴ νοησιαρχικὴ πρόσβαση στὴ γνώση πού ἀντιπροσώπευε ἡ «φιλοσοφία»²¹.

Τὴ στενὴ αὐτὴ σχέση πρόβαλε, πρώτη μέσα σέ ὁλόκληρη τὴν ἱστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ μυθοπλασία, ὅπως προκύπτει ἀπὸ

19. Μακρινὴ ἴσως ἤχῳ τῆς φανερά εἰρωνικῆς ἀναφορᾶς τοῦ Πλάτωνος στήν «σπουδαιότητα» τῶν ποιητῶν: «...τῶν δὲ σπουδαίων, ὡς φασὶ τῶν περὶ τραγωδίαν ἡμῶν ποιητῶν...» (Νόμοι 817 a).

20. «Ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία δὲ μπορεῖ νά κατανοηθεῖ», γράφει ἡ J. G. CAFFARENA {14}, «ἂν τὴν ἀποσυνδέσει κανεὶς ἀπὸ τὴν ποιητικὴ τῆς ἐπίδοσης πού περιέχεται στὴ βαθύτερὴ τῆς οὐσία».

21. Θὰ πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ ὅρος «φιλοσοφία» χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μὲ τὴν ἐννοία πού εἶχε στὸν ἀρχαῖο ἐλληνικὸ χῶρο καί πού περιελάμβανε ὁλόκληρο τὸ χῶρο τῆς νοοκρατικῆς πρόσβασης στὴ γνώση, ὅπως τὸ ἔδειξε σέ μιὰ λεπτομερέστατη φιλολογικὴ πραγματεία τοῦ ὁ J. Erich HEYDE: «Φιλοσοφία betrifft im Sprachgebrauch der damaligen Denker», γράφει, {15}, «ganz offensichtlich das Wissen und ist so irgendwie auf Wissenschaftlichkeit abgestellt». Φιλοσοφία, σήμαινε αὐτὸ πού ἀποκαλοῦμε σήμερα «ἐπιστήμη», ἢ καλύτερα «ἐπιστημονικότητα».

τὴν «ἱστορία» τῆς πρώτης συνάντησης τοῦ Σωκράτη μὲ τὸν Πλάτωνα. Τὴ σχετικὴ παράδοση παραθέτει ὁ Διογένης Λαέρτιος. Ὁ Σωκράτης ὄνειρεύτηκε ὅτι κρατοῦσε στὰ γόνατά του ἓνα νεοσσὸ κύκνου καὶ ὅταν αὐτὸς ἀπόχτησε φτερὰ καὶ μποροῦσε νὰ πετάξει, ὑψώθηκε στὸν ἀέρα μὲ ἓνα ὀλόγλυκο τραγούδι. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ὁ Σωκράτης συνάντησε τὸν Πλάτωνα. Αὐτὸς εἶναι τὸ πουλί, εἶπε²². Ἀλήθεια, αὐτὸς ἦταν ὁ κατάλευκος κύκνος ποὺ θὰ τραγουδοῦσε τὸ τραγούδι τοῦ Λόγου.(16)

Ὁ «ἀνταγωνισμὸς» ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφία καὶ στὴν ποίηση, ποὺ ἀπαντᾷ συγκαλυμμένος, ἀλλὰ προφανῆς στὴ συχνὴ συγκριτικὴ ἀξιολόγηση αὐτῶν τῶν δύο στὸν Πλάτωνα²³, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους στοχαστές²⁴, ἔχει βέβαια τὴν ἐξήγησή του.

Γράφει ὁ γνωστὸς γάλλος πλατωνιστὴς A. Diès στὶς εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις του στὴν *Πολιτεία* τοῦ Πλάτωνος {20}: «Ἡ ποίηση εἶναι ἀντίζηλος τῆς φιλοσοφίας, ἐπειδὴ εἶναι καὶ αὐτὴ παιδαγωγός, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι ἀντίζηλος τῆς ποίησης ἐπειδὴ εἶναι καὶ αὐτὴ ποιητὴς στὸ εἶδος της». «... Ἡ ποίηση μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ πὼς εἶναι κι αὐτὴ κάποιας φιλοσοφίας ἀφρός», θὰ γράψει ὁ Κ. Παλαμᾶς, {21}, «... γιατί κι ἂν ἡ φιλοσοφία ἐποπτεύει τὰ καθόλου καὶ ὁ ποιητὴς παράλληλα εἶναι νοῦς καθολικὸς» καὶ ἀκόμα: «... ὁ ποιητὴς καὶ ὁ φιλόσοφος ἓνα εἶναι».

«Εἴμαστε (καὶ) ἐμεῖς ποιητὲς (μᾶς) τραγωδίας» —γράφει ὁ Πλάτων στοὺς

22. «...λέγεται δ' ὅτι Σωκράτης ὄναρ εἶδεν κύκνον νεοττὸν ἐν τοῖς γόνασιν ἔχειν, ὃν καὶ παραχρῆμα πτεροφυήσαντα ἀναπτῆναι ἡδὺ κλάγξαντα καὶ μεθ' ἡμέραν Πλάτωνα αὐτὸν συστήναι, τὸν δὲ τοῦτον εἰπεῖν εἶναι τὸν ὄρνιθα» (ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ., ΙΙΙ, 5, 22).

23. Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, στὸν προσωκρατικὸ στοχαστικὸ χῶρο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τίς καυστικὲς ἐπισημάνσεις τοῦ Ξενοφάνη: «Πάντα θεοῖς ἀνέθηκαν Ὅμηρός θ' Ἡσίοδος τε, ὅσα παρ' ἀνθρώποισι ὀνείδεα καὶ ψόγος ἐστίν» (D.-K., VS 21 B 11).

24. «Ἡ ἀντίθεση τῶν διαφορῶν μορφῶν τοῦ θεωρητικοῦ βίου», γράφει ὁ Κ. Τσατσοῦς {17}, «δὲ φαίνεται λιγότερο ἐντονὴ ἀνάμεσα σὲ δύο πνευματικὲς λειτουργίες ποὺ ἔχουν ἐν τούτοις τόσο βαθιὲς κοινὲς ρίζες, τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ λογοτεχνία. Τὶς χαρακτηρίζει καὶ αὐτὲς παντοῦ, ἀλλὰ καὶ στὸν τόπο μας κατὰ ἓναν τρόπο ὅξυ καὶ πιὸ ἀπατηλὸ, μιὰ ἀμοιβαία ἀκατανόησις. Ἡ περιφρόνησις ἢ ἀμοιβαία ἀκολουθεῖ». Σὲ ἓνα ἄλλο δοκίμιό του {18} ἀναρωτιέται ρητορικά: «Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν ἡ ἔχθρα ...τοῦ ποιητῆ καὶ τοῦ φιλόσοφου, καὶ ποῦ ἡ ἀντίθεση ποίησης καὶ φιλοσοφίας; Ἡ φιλοσοφία ζητεῖ μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀλήθεια νὰ ἀγγίσει τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Καὶ δὲν τὴ γυρεῦει μόνον μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ λογικὴ, ἀλλὰ μὲ τὴ σκέψιν, ποὺ ἔχει πολὺ περισσότερες μορφές ἀπὸ ὅ,τι ἡ ἐπιστημονικὴ λογικὴ. Ὁ ποιητὴς γυρεῦει καὶ αὐτὸς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ δὲν τὴ γυρεῦει μὲ τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, τὴ γυρεῦει μὲ τὸ φῶς τῆς μορφικῆς ἐντέλειας καὶ τῆς ἀπόλυτης ἁρμονίας. Πουθενὰ δὲν συναντιῶνται.. Ὅχι ἔχθρα λοιπὸν ἀλλὰ φιλία βλέπω ἀνάμεσα στὴν ποίηση καὶ στὴ φιλοσοφία. Ἀλλὰ ἴσως καὶ κάτι περισσότερο». Γιὰ αὐτὸ τὸ «κάτι περισσότερο» κάνει λόγο ὁ Κ. Τσατσοῦς σὲ ἓνα κατοπινὸ γράμμα του πρὸς τὸν Ὁ Ἐλύτη {19}: «Ὁ ἀληθινὸς φιλόσοφος καὶ ὁ ἀληθινὸς καλλιτέχνης σὲ ἓνα κοινὸ τέρμα ἀνηφορίζουν, νὰ ἐκφράσουν, ὁ ἓνας μὲ τὴ “συναισθηματικὴ” ἀποτίμησις τοῦ κόσμου, ὁ ἄλλος μὲ τὴν ἔλλογην (πρὸς Θεοῦ ὅχι τὴ λογικὴ) ἀποτίμησις τοῦ κόσμου, τὴν ἐσώτατην οὐσίαν, αὐτὴν ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν πολυπλόκητη ἐνότητα τῶν πάντων».

Νόμους του— «πὺ εἶναι ὅσο γίνεται καλύτερη ... ποιητὲς εἴστε ἐσεῖς ἀλλὰ ποιητὲς εἶμαστε καὶ ἐμεῖς²⁵ ... ἀντίζηλοι στὴν τέχνη καὶ ἀνταγωνιστὲς σας στὸ καλύτερο δράμα...»²⁶. Στὸ ἑβδομο βιβλίο τῶν *Νόμων*, πὺ ἀναφέρεται κυρίως στὴν παιδεία, ὁ Πλάτων ἐξομολογεῖται τὶς βαθύτερες σκέψεις καὶ τοὺς φόβους του στὸ προκείμενο. Δὲν θέλει, λέει, νὰ ἀφήσει στοὺς ποιητὲς καὶ στοὺς καλλίφωνους ἡθοποιοὺς πὺ ἔχουν πὺ «δυνατὴ φωνή» («μεῖζον φθεγγομένους ἡμῶν») νὰ στήσουν στὴν ἀγορὰ τῆς πόλης τὶς σκηνὲς τοὺς ἀντίκρου σὲ ἐκεῖνες τῶν σοφῶν (νομοθετῶν) καὶ ἀπὸ αὐτὲς νὰ ἐξαγγέλουν ἐλεύθερα σὲ γυναῖκες καὶ παιδιὰ καὶ στὸν ὄχλο γενικότερα τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ὅσα λένε οἱ τελευταῖοι²⁷.

Ἡ ἐκτενέστερη κάπως ἀναφορὰ ἐδῶ στὶς θέσεις τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὸ προκείμενο ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πλατωνικὸς στοχασμὸς, ὅπως εἶναι γενικὰ παραδεκτό, ἄσκησε βαθύτατη ἐπίδραση στοὺς κατοπινούς αἰῶνες ὡς τὸν Μεσαῖωνα, τὴν Ἀναγέννηση, καὶ αὐτὸν τὸν 17ο αἰῶνα.

Στὰ πλαίσια τῆς ἀναβάθμισης τοῦ φιλοσοφικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν τέχνη καὶ τοῦ ὑψηλοῦ γνωστικοῦ²⁸ τῆς ρόλου πὺ ἀκολούθησε, ἡ ποίηση-τέχνη «κατ' ἐξοχήν» καὶ ὄχι μόνον ἐτυμολογικά, κέρδισε τὸ χαμένο ἔδαφος στὸν μακροαῖωνα ἀγῶνα τῆς ἀντιπαλότητάς της μὲ τὴ φιλοσοφία²⁹ καὶ στέκεται ἤδη

25. Ὁ Πλάτων θεωροῦσε τὴ φιλοσοφία ὅπως καὶ τὴν ποίηση *μίμηση*. Ὅπως ὁ ποιητὴς μιμεῖται μὲ τὶς λέξεις (μὲ τὴ γλῶσσα) τὴν αἰσθητικὴ φύση, ὁ φιλόσοφος μιμεῖται μὲ τὴ γλῶσσα τὴν Ἰδέα ἢ τὴν Ἀλήθεια. Εἶναι λοιπὸν καὶ οἱ δύο μιμητὲς, ἀλλὰ ὁ ποιητὴς εἶναι, κατ' αὐτόν, κατώτερος, γιατί τὸ προϊόν του εἶναι δυὸ φορές πὺ ἀπομακρυσμένο ἀπὸ τὴν Ἀλήθεια (τὴν Ἰδέα). Ὁ φιλόσοφος μιμεῖται ἄμεσα καὶ ἀπ' εὐθείας τὴν Ἰδέα, ἐνῶ ὁ ποιητὴς μιμεῖται τὴν αἰσθητὴ φύση πὺ εἶναι ἡ ἴδια ἀπομίμηση τῆς Ἰδέας.

26. «...ἡμεῖς ἐσμὲν τραγωδίας αὐτοὶ ποιηταὶ κατὰ δύναμιν ὅ,τι καλλίστης ἅμα καὶ ἀρίστης.. Ποιηταὶ μὲν οὖν ὑμεῖς ποιηταὶ δὲ καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν τῶν αὐτῶν, ὑμῖν ἀντίτεχνοί τε καὶ ἀνταγωνισταὶ τοῦ καλλίστου δράματος» (*Νόμοι*, 817 b).

27. Σὲ μιὰ φανταστικὴ ἀποστροφή πρὸς τοὺς ποιητὲς λέει ὁ Ἀθηναῖος (Πλάτων): «...μὴ δὴ δόξητε ἡμᾶς ῥαδίως γε οὕτως ὑμᾶς ποτε παρ' ἡμῖν ἐάσειν σκηνὰς τε πῆξαντας κατ' ἀγορὰν καὶ καλλιφώνους ὑποκριτὰς εἰσαγαγομένους, μεῖζον φθεγγομένους ἡμῶν ἐπιτρέψειν ὑμῖν δημηγορεῖν πρὸς παῖδας τε καὶ γυναῖκας καὶ τὸν πάντα ὄχλον, τῶν αὐτῶν λέγοντας ἐπιτηδευμάτων περὶ μὴ τὰ αὐτὰ ἅπερ ἡμεῖς, ἀλλ' ὡς τὸ πολὺ καὶ ἐναντία τὰ πλεῖστα» (*Νόμοι*, 817 c).

28. «Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ποίηση», γράφει ὁ Κ. ΜΕΡΑΝΑΙΟΣ [23], «ὡς πνευματικὲς ἐπεξεργασίες εἶναι δίδυμες ἀδερφές. Ἡ γνῶσις ἀποτελεῖ τὸ κοινὸ τους ὑπόστρωμα». Ὁ ΕΓΓΕΛΟΣ στὴν *Αἰσθητικὴ* του χαρακτηρίζει τὴν τέχνη ὡς πηγὴ ἄμεσης γνώσης, καὶ ὁ Fr. SCHELLING στὸ βιβλίο του *Philosophie der Kunst* (ἐπανέκδ. Darmstadt 1960) γράφει: «... ἡ τέχνη ὡς παράσταση τοῦ ἀπείρου βρίσκεται στὸ ἴδιο ὕψος μὲ τὴ φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία συλλαμβάνει τὸ Ἀπόλυτο στὴν ἀρχέτυπη μορφή του, ἡ τέχνη στὴν ἑκτυπὴ ἢ τὴν εἰδωλική, στὴν ἀντικειμενικὴ ἀνανάκλασή της...» [24].

29. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1930 ἔλεγε, σὲ ἓνα λόγος του στὴ Σορβὸνη, ὁ S. M. EISENSTEIN [25]: «...ὑποφέρουμε ἀπὸ ἓνα φοβερὸ δυῖσμό, ἀνάμεσα στὴ σκέψη, τὴν καθαρὴ, δηλαδή, φιλοσοφικὴ θεώρηση, καὶ τὸ συναίσθημα, τὴ συγκίνηση...». «... voilà pourquoir», γράφει ἀκόμα μιὰ σύγχρονη Ἰταλίδα φιλόσοφος [26], «la philosophie ...peut aboutir, selon le processus historique de la philosophie et de la poésie européennes à une nouvelle affirmation de la métaphysique et à une mise en valeur de la lyrique».

τουλάχιστον στο ίδιο επίπεδο με αυτήν³⁰, αν δέν τὸ ξεπέρασε στὰ πλαίσια τῆς καινούριας πρόσβασης στὴ θεώρηση τοῦ κόσμου ποὺ πρόσφατα ἀνοιξαν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες.

Ἡ κβαντική μηχανή τοῦ Max Plank, ἡ ἀνατροπή τοῦ εὐκλείδειου καὶ τοῦ νευτώνιου σύμπαντος, ἡ «ἀοριστία» τῶν φυσικῶν νόμων καὶ ἡ «Ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητας» τοῦ W.K. Heisenberg, ἡ δυσπρόσιτη στὸ Λόγο ἔννοια τοῦ χωρόχρονου τοῦ A. Einstein, καὶ τόσες ἄλλες καινούριες ἐξωαισθητικὲς προσβάσεις στὸν φυσικὸ περιβάλλοντα κόσμο ἔδειξαν καὶ ἔπεισαν πῶς ἡ προσφυγὴ στὸν ποιητικὸ λόγο εἶναι καταλληλότερη ὄχι μόνο γιὰ νὰ «σημάνει» τὰ καινούρια «τοπία» ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τὰ πλησιάσει καὶ νὰ τὰ γνωρίσει³¹.

Αὐτὴ ἡ γενικότερη ἀναγνώριση τῆς ἀνάγκης προσφυγῆς στὸν ποιητικὸ λόγο γιὰ μιὰ καταλληλότερη πρόσβαση σὲ χώρους ποὺ παραδοσιακὰ ἀνῆκαν στὴ στοχαστικὴ σφαίρα³² εἶναι βέβαια σχετικὰ πρόσφατο φαινόμενο. Ἡ προσφυγὴ, ὡστόσο, στὸν ποιητικὸ λόγο ἀπὸ πολλοὺς μεγάλους στοχαστὲς καὶ ιδιαίτερα ἀπὸ τὰ ἐξαιρετικὰ ἐκεῖνα πλάσματα, τοὺς ὁραματιστὲς καὶ τοὺς μῦστες, ποὺ ἀναζήτησαν μέσα στὴ διαδρομὴ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας τὴν ὑπατὴ ἀλήθεια, ἀποτέλεσε μάλλον τὸν κανόνα. Τοῦτο βέβαια δέν εἶναι συμπτωματικόν.

Ὁ στοχασμὸς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴ γλῶσσα³³. «... τὰ ὅρια τοῦ κόσμου μου συμπίπτουν μὲ τὰ ὅρια τῆς γλῶσσας μου», ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ L. Wittgenstein {33}. Σκέψη χωρὶς γλῶσσα εἶναι ἀδύνατη, ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι ἀδύναμη μπροστὰ στὰ ψηλῶματα τοῦ νοῦ, ιδιαίτερα ὅταν αὐτὸς προσπαθεῖ, μὲ τὰ γήινα λεκτικὰ σύμβολα, νὰ συλλάβει καὶ νὰ ἐκφράσει τὶς ἀόρατες ὑπερβατικὲς ἀλήθειες, νὰ πετάξει δηλαδὴ «per ea quae videntur et absunt ad illa quae non videntur et sunt» {34}.

30. Ἀπὸ τὸν περασμένο κιόλας αἰῶνα ἔγραφε ὁ S. T. COLERIDGE: «Κανένας ἄνθρωπος δέν ὑπῆρξε μεγάλος ποιητὴς χωρὶς νὰ εἶναι συγχρόνως βαθὺς φιλόσοφος» {27}.

31. Ἀναφερόμενος στὸν αἰσθητικὸ λόγο (στὴ σύνθεση δηλαδὴ τοῦ λόγου, τῆς λέξης, τῆς εἰκῆς καὶ τοῦ ρυθμοῦ) γράφει ὁ Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ: «Ἡ λέξη... συνδυασμένη μὲ ὅλα τὰ ἄλλα, ἀποκτᾷ ἄλλες δυναμικότητες. Τὸ ἀνέκφραστο, τὸ μεταλογικὸ δέν τὸ συλλαμβάνει ἄμεσα, ἀλλὰ ἀποκτᾷ τὴ δύναμη, συνδυασμένη μὲ ἄλλες λέξεις, μὲ τὸ ρυθμὸ, μὲ τὸ νόημα, μὲ τὴ μουσικὴ, νὰ τὸ περικυκλώσει, νὰ τὸ πιάσει στὰ δίχτυα τῆς, νὰ τὸ φωτίσει, νὰ τὸ κἀνῃ ἔτσι ἔμμεσα προσιτό.» {28}.

32. «Ἐπιστῆμη καὶ τέχνη», γράφει ὁ P. TRAHARD {29}, «εἶναι δύο ζηλιάρες ἀδερφὲς ποὺ συνεχῶς ἡ κάθε μιὰ ροκανίζει τὸ μερίδιό τῆς ἄλλης».

33. Ὁ ἄρρηκτος δεσμὸς τοῦ στοχασμοῦ μὲ τὴ γλῶσσα ἔχει ὑπογραμμιστεῖ σὲ ὅλες τὶς ἐποχές, ἀπὸ τὸν Παρμενίδη ὡς τὶς μέρες μας: «οὐ γὰρ ἄνευ τοῦ ἔοντος, ἐν ᾧ πεφρατισμένον ἐστίν, εὐρήσεις τὸ νοεῖν». (B 8, 35) «La pensée elle même», γράφει ὁ J. COHEN {30}, «ne peut se concevoir en dehors des mots qui l'expriment...le langage n'est pas le vêtement, mais le corps même de la pensée. L'idée n'existe que pour autant qu'elle est nommée», «...un pensiero», ὑπογραμμίζει καὶ ὁ B. CROCE {31}, «non è pensiero se non quando sia formolabile in parole». Ἐνας στοχασμὸς δέν εἶναι στοχασμὸς παρὰ μόνο ἂν εἶναι δυνατό νὰ διατυπωθεῖ μὲ λέξεις). «Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθοῦν αἱ ἰδέαι μου» ἀναφωνεῖ καὶ ὁ Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ {32} «ἄνευ τῆς λεκτικῆς σαρκὸς ἦτις τὰς καθιστᾷ ὁρατὰς καὶ αἰσθητάς».

«Ἐκφρασις τοῦ ἀρρήτου εἶναι δυνατή», θά γράψει καί ὁ Ε. Μουτσόπουλος {35}, «μόνον διὰ τῆς τέχνης ἢ ὁποία οὕτω καταξιοῦται ὡς προῖον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος».

Δέν εἶναι λοιπὸν παράξενο πῶς στίς περιπτώσεις αὐτὲς χρησιμοποιήθηκε συχνὰ ὁ ποιητικὸς λόγος, μιὰ «ἄλλη γλῶσσα» πιὸ εὐέλικτη καὶ πιὸ ἐλεύθερη, ποὺ μποροῦσε νὰ ἀτενίσαι πέρα ἀπὸ τοὺς χώρους ποὺ περικλείουν τὰ σύνορα τοῦ πεζοῦ λόγου. Ὁ γερμανὸς ἐρευνητὴς καὶ φιλόσοφος H. Zimmer ὁρίσε εὐστοχα τὴ σκέψη σὰν «σιωπηρὴ (soundless) ἐσωτερικὴ κουβέντα» {36}. Ὁ στοχασμός, γιὰ τὸ λόγο αὐτό, περιορίζεται καὶ ὁριοθετεῖται ἀπὸ τὴ γλῶσσα³⁴. Ὅ,τι δέν μπορεῖ νὰ ἐκφραστεῖ μὲ αὐτὴ δέν μπορεῖ νὰ χωρέσει, δηλαδή νὰ ὑπάρξει, στὴν τρέχουσα σκέψη. Εἶναι βέβαιον, ὅπως γράφει ὁ Ἀδάμ Σάφφ {39}, πῶς τὸ τελειωμένο σύστημα τῆς γλῶσσας προσδιορίζει, ὑπὸ ὁρισμένη ἔννοια, τὸν τρόπο ποὺ βλέπουμε τὸ σύμπαν. Δηλαδή τὴ γνωστικὴ ἱκανότητα.

Ὅταν λοιπὸν ἐπιχειρεῖται ἡ ἐκφραση τοῦ ἀφατου χρειάζεται μιὰ ἀναδημιουργία τῆς γλωσσικῆς ἐκφρασης, μὲ τὴν ἐπινόηση π.χ. μιᾶς πρωτόφαντης λέξης, μὲ τὴν παραβίαση τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς σύνταξης, καὶ αὐτῆς ἀκόμα τῆς λογικῆς, κάτι δηλαδή ποὺ μόνο ἡ ποίηση μπορεῖ νὰ κάνει³⁵. «Τέτοιος πρέπει νὰ εἶναι ὁ σύγχρονος ποιητὴς «γράφει ὁ J. Onimus {40}», ὅταν γκρεμίζει, εἶναι γιὰ νὰ κόψει τὰ ἀνυπόφορα παλαμάρια ἢ γιὰ νὰ διαλύσει μιὰ τάξη, ποὺ εἶναι ἀταξία στὰ μάτια του. Φέρνει, μιὰ φλόγα ποὺ πρὶν νὰ φωτίσει, καὶ γιὰ νὰ φωτίζει, βάζει φωτιές...» στίς ψηλὲς κορυφές τῆς «γνώσης». Ἡ ἐσωτερικὴ εὐφορία ποὺ γεννάει τὸ ποιητικὸ ὄνειρο διευκολύνει τὴν ἀποδέσμευση τοῦ νοῦ ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες τῆς «ψυχρῆς λογικῆς» καὶ ἐπιτρέπει τὸ πέταγμα στίς καθάρειες σφαῖρες τῆς συνειδησιακῆς ἐγρήγορης.

Ὅπωςδήποτε ἡ ποίηση ἀναγνωρίστηκε ἤδη πῶς ἀνήκει στὴν πρωτοπορεία

34. Στὸ βιβλίο του Ὁ Στοχασμός καὶ ἡ Γλῶσσα ὁ Λ. ΒΥΓΚΟΤΣΚΙ ἀναφέρεται στὴν ἄφωνη γλῶσσα τοῦ στοχασμοῦ, σὲ αὐτὴ ποὺ πολλοὶ ἀποκαλοῦν «ἐσωτερικὴ γλῶσσα» {37}, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν «ἐξωτερικὴ», ἐκεῖνη δηλαδή τῶν ἡχητικῶν συμβόλων. Ἡ πρώτη, ἔχει ἓνα δικό της κόσμον, καθαρὰ προσωπικὸ φυσικά, ποὺ δὲ μοιάζει καθόλου μὲ ἐκεῖνον τῆς ἐξωτερικῆς γλῶσσας. Δέν εἶναι μόνο νόημα χωρὶς ἦχο, ἀλλὰ ἓνας ἄλλος ξεχωριστὸς «κώδικας», ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ ἐξωτερικὴ γλῶσσα δέν εἶναι ἡχητικὸ μόνο σύμβολο, κάποιον νόημα μὲ ἦχο, ἀλλὰ κάτι πολὺ περισσότερον. Δὲ νομίζω χρήσιμο νὰ ἐπεκταθῶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ποὺ ἀνήκει σὲ ἄλλους ὀρίζοντες ἐρευνας. Ἐκεῖνο ὅσο ποὺ μποροῦμε νὰ συγκρατήσουμε στὸ προκείμενον εἶναι πῶς καὶ στίς δύο περιπτώσεις εἶναι ἀπαραίτητη κάποια γλῶσσα. «La pensée elle-même», ἔγραψε ὁ J. COHEN {38}, «ne peut se concevoir en dehors des mots qui l'expriment».

35. «Il semble», γράφει ἓνας σύγχρονος γάλλος φιλόσοφος {41}, «que faire parler la poésie soit *ipso facto* la détruire» καὶ ἐπιβεβαιώνει ὁ J. SOJCHER (42): «Advenir de la poésie c'est briser le langage...» καὶ συνεχίζει: «...καὶ τοῦτο γιὰ νὰ βρεθεῖ ξανά ἡ δύναμη (ποὺ κρύβεται) ἀπὸ κάτω, πίσω καὶ ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς λέξεις, ἀπὸ τοὺς φθόγγους καὶ ἀπὸ τὰ γράμματα. Τὸ ἀποτέλεσμα θὰ φανεῖ αὐθαίρετο καὶ σκοτεινόν, καὶ ὅμως εἶναι μιὰ μεγαλύτερη ἀπαίτηση ἀπὸ τὸ λόγο». «Μὲ εἶπαν σκοτεινόν», ἔλεγε ὁ Yves BONNEFOY, «καὶ (ὅμως) ἐγὼ κατοικοῦσα μέσα στὴ λάμψη».

τῆς ἀναζήτησης παράλληλα καὶ ἰσότημα μὲ τὶς ἄλλες ἀνθρώπινες πνευματικὲς δυνατότητες³⁶ καὶ ἴσως μὲ μέσα καταλληλότερα. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ μιὰ ἀναζήτηση τῆς Ἀλήθειας πού βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴ φαινόμενη πραγματικότητα — τοῦ «εἶναι» κατὰ τὸν M. Heidegger³⁷ — πού βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὰ «ὄντα», ὄχι μὲ νοοκρατικά ἀλλὰ μὲ αἰσθητικά μέσα.

«Ὁ λόγος δὲν εἶναι τὸ μόνο φῶς τοῦ ἀνθρώπου», σημειώνει εὐστοχα ὁ H. Bremond {45}. Ἡ ποίηση δὲν εἶναι στοχασμός, ἀλλὰ τοῦτο δὲ σημαίνει πῶς ἡ τελευταία δὲν ἔχει δικό της χῶρο Ἀλήθειας στὸν ὁποῖο μάλιστα ὁ λόγος δὲν ἔχει πρόσβαση. Τοῦτο ὅμως δὲ σημαίνει τίποτα περισσότερο ἢ τίποτα λιγότερο ἀπὸ τὴ διαπίστωση πῶς δὲν μπορῶ, π.χ., νὰ ἀκούσω μὲ τὰ μάτια! «Ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στὴν τέχνη καὶ στὴν ἐπιστήμη δὲν ὑπάρχει», γράφει ἐπιγραμματικά ὁ γάλλος φιλόσοφος καὶ ποιητὴς E. Guyau {46}, ἐνῶ ὁ G. Duhamel {47} τὶς θεωρεῖ ἀσυμβίβαστες, ἀλλὰ δέχεται πῶς «συναντῶνται», γιὰτὶ «ἀποβλέπουν στοὺς ἴδιους στόχους».

«Ἡ τέχνη (τώρα)», λέει ὁ Γεωργούλης {48}, «θέλει νὰ μᾶς δώσει τὰ αἰσθητικά στοιχεῖα ὄχι αὐτοῦ ἢ ἐκείνου τοῦ συγκεκριμένου ὑπαρκτοῦ ὄντος ἀλλὰ τοῦ “εἶναι” τῆς ὄντολογικῆς δομῆς τῆς ὑπαρξῆς». Ἀνάλογα εἶναι ὅσα γράφει καὶ ἡ R. Maritain {49} εἰδικότερα γιὰ τὴν ποίηση: «Στὸ σχόλιό του γιὰ τὴ *Θεία Κωμωδία*, ὁ Βοκκάκιος λέει πῶς «ἡ ποίηση εἶναι θεολογία». Τὸ ἀληθινὸ της ὄνομα, ὡστόσο, θὰ ἦταν ἴσως ὄντολογία γιὰτὶ ἡ ποίηση τείνει πρὸς τὶς ρίζες τῆς γνώσης τοῦ «ὄντος».

Ἐλεγε ἀκόμα ὁ πολὺς W.K. Heisenberg, στὴ διάλεξη πού εἶχε δώσει στὴ Πνύκα {50}: «Ἐὰν ἡ ἐρμηνεία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κοινὴ ἐξήγηση τοῦ “Ἔνα”, ἀπὸ τὴν ἐνότητα πίσω ἀπὸ τὴν πολυπλοκότητα τῶν φαινομένων, τότε ἡ γλῶσσα τῶν ποιητῶν εἶναι ἴσως πιὸ ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν ἐπιστημόνων»³⁸.

36. «Ἔνα ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα θέματα τῆς κριτικῆς ὡς τὰ μέσα τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα», σημειώνει ὁ H. BRÉMOND {43}, «στάθηκε ἡ ἀγεφύρωτη ἀντίθεση τῆς ποίησης μὲ τὴ νοοκρατικὴ ἀναζήτηση (ἐπιστήμη) ...Κανένας ὁπαδὸς τῆς μιᾶς δὲν ἀναγνωρίζει τὰ προτερήματα τῆς ἄλλης. Ὅσοσο αὐτὸ ἔπαψε νὰ συμβαίνει. Οἱ δύο θεὲς ἀλληλοστηρίζονται μὲ τὴν πάλη τους αὐτὴ, χωρὶς καμμιά νὰ καταφέρνει νὰ ρίξει τὴν ἄλλη «στὸ καναβάτσο», ἄλλωστε δὲν τὸ προσπαθοῦν πιά. Σφιχτὰ καθὼς κρατιοῦνται, δὲν ξέρει κανεὶς ἂν παλεύουν ἢ ἂν ἀγκαλιάζονται».

37. Ὁ ἴδιος ὁ M. HEIDEGGER, πού ἄλλωστε μὲ τόσο πάθος καὶ ἐπιτυχία ἀκολούθησε τὸ νοοκρατικὸ μονοπάτι πρὸς τὴ γνώση, ἔγραψε, ἐκφράζοντας ἴσως κάποιον κρυφὸ παράπονο: «οἱ ποιητὲς εἶναι εὐνοημένοι ἀπὸ τὴ φύση, γιὰτὶ σὲ αὐτοὺς καὶ μόνο ἀποκαλύπτεται ἡ ἀλήθεια» {44}.

38. Γενικὴ εἶναι ἡ ἀποδοχὴ πῶς ἡ πρόσβαση στὸ αἶνιγμα πού ἀνοίγεται μπροστὰ στὸν ἄνθρωπο καὶ πού ζητάει νὰ ἐπιλύσει ἡ γνώση, εἶναι εἴτε ἀναλυτικὴ εἴτε συνθετικὴ. Ἡ πρώτη χαρακτηρίζει τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο πού ὑποθέτει, ἀναλύει, μετράει, ζυγίζει, συγκρίνει καὶ ἀποφαίνεται. Ἡ δεύτερη, ἀντίθετα, εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν μονοπάτι τῆς ποίησης (μὲ τὴν πλατιά ἐτυμολογικὴ τῆς ἔννοια τοῦ «ποιεῖν» πού ἄμεσα, καὶ μὲ ὁδηγὸ τὴν αἰσθητικὴ γεύση καὶ τὴ φαντασία, «ἀναγνωρίζει» καὶ γνωρίζει σφαιρικὰ πρὶν ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἀνάλυση. Γιὰ «δύο μορφὲς γνώσης»

Τὴν ἀνάγκη ποιητικῆς πρόσβασης στὸ σύμπαν ποὺ ἀνοίγεται ἤδη μπροστά μας διαπιστώνει καὶ ὁ καθηγητὴς Κ. Κονοφάγος σὲ μιὰ διάλεξη ποὺ ἔδωσε μὲ τίτλο «Ποιητικὴ δύναμη καὶ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα» {53}: «Ἐφ' ἐξῆς στὴν πρωτοπορεία τῆς ἐπιστήμης θὰ χρειάζονται προικισμένοι νέοι μὲ εὐρύ, εὐφάνταστο, ἐλεύθερο πνεῦμα, ἱκανοὶ νὰ βλέπουν αὐθεντικὰ τὸ σύμπαν ὁλόκληρο καὶ τὸν μικρόκοσμο συγχρόνως σὲ ποιητικὴ δημιουργικὴ ἔξαρση».

Εἶναι ὥστόσο ἀνάγκη νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἐδῶ πὼς πρόκειται γιὰ τὴν ἀναγνώριση ἐνὸς ἰσοτίμου, καὶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις πιὸ κατάλληλου δρόμου, γιὰ τὴν προσέγγιση καὶ τὴν ἔκφραση τοῦ ὄντος, αὐτοῦ ποὺ «κρύπτεσθαι φιλεῖ»³⁹ κατὰ τὸν μεγάλου Ἑφέσιο, καὶ ὄχι γιὰ ὑποκατάσταση τῆς λογοκρατικῆς ἀναζήτησης ἀπὸ τὴν ποιητικὴ. «Ἡ ἐπιστὴμὴ δὲν πρέπει ποτέ νὰ προσπαθῇ νὰ γίνῃ τέχνη», ἔγραψε ὁ Π. Κανελλόπουλος, «καὶ ὁμοίως ἡ τέχνη δὲν πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ γίνῃ ἐπιστὴμη, διότι τοῦτο θὰ ἦτο νοθεΐα»⁴⁰ {55}. «Ἀμαρτάνει ὁ ποιητής», γράφει ὁ J. Maritain {56}, «ἂν θελήσει νὰ φάει ἀπὸ τὸν καρπὸ τοῦ δέντρου τῆς ἐπιστήμης».

Ἄλλη λοιπὸν εἶναι ἡ γνωστικὴ διαδικασία τῆς ποίησης —ὅπως τὸ γράφει καὶ ὁ Β. Ἀθανασόπουλος— {57} καὶ ἄλλη ἐκείνη τῆς φιλοσοφίας· γι' αὐτὸ ἡ κάθε μιὰ ἀπὸ αὐτὲς πρέπει νὰ κινεῖται μέσα στὰ δικά της ὅρια. Παρ' ὅλα αὐτὰ «ἡ φιλοσοφία προσπαθεῖ νὰ διερευνήσῃ ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ σωπαίνει. Ἐκεῖνα δηλαδὴ ποὺ μονάχα ἡ ποίηση φανερώνει καὶ ἔχει τὸ κουράγιο (τὴ δύναμη, τὴν ἀντοχή, τὴν τόλμη) καὶ τὴν ἀφέλεια νὰ τὰ λέει {58}». «Πρέπει»,

μίλησε ὁ Π. Α. Μιχαῆλης {51}, μιᾶς θεωρητικῆς καὶ μιᾶς πρακτικῆς καὶ γιὰ «δύο τύπους γνώσης» ὁ J. ONIMUS {52}: «μιᾶς ποὺ χωρίζει καὶ μιᾶς ποὺ ἐνώνει», καὶ προσθέτει: «L'une rend le monde utilisable mais absurde, l'autre le peuple de présences vivantes».

39. Ὁ Ἡράκλειτος ἔλεγε: «...ἡ φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ» {54}. Στὸν ἡρακλείτειο ὥστόσο λόγῳ ἡ «φύσις» εἶναι τὸ «σύμπαν» καὶ ἀκόμα τὸ «ἀληθῶς ὑπάρχον», αὐτὸ ποὺ ἡ σημερινὴ φιλοσοφικὴ ὁρολογία ἀποκαλεῖ τὸ ὄν.

40. Ἡ τόσο συζητημένη καὶ σχολιασμένη φράση τοῦ Ἀριστοτέλη «διὸ ποίησις καὶ φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ἱστορίας ἐστίν» (*Ποιητ.*, 1451 b 5) ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς κατάφαση στὴ σχέση ποίησης καὶ ἱστορίας ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ συγκριτικὴ ἀντιπαράθεση τῆς πρώτης μὲ τὴν τελευταία (ποὺ αὐτὴ ἀνήκει στὸ χῶρο τῆς νόησης). Εἶναι φανερό, ὥστόσο, ὅτι ὁ Σταγίριτης, ἀποφαινόμενος ὅτι ἡ ποίηση εἶναι «φιλοσοφώτερον» τῆς ἱστορίας ἐννοοῦσε ὅτι ἡ πρώτη ἔχει καθολικότερη θέαση τοῦ πεδίου τῆς ἐποπτείας τῆς. Εἶναι σπουδαιότερη ἐπομένως μὲ τὴν ἐννοια ὅτι εἶναι «ἐπιστημονικότερη» (μὲ τὴν ἀρχαία σημασία τοῦ «φιλοσοφώτερη», κατὰ τὸ ὅτι δηλαδὴ στρέφεται ὄχι πρὸς τὰ καθέκαστα ἀλλὰ πρὸς τὰ καθόλου («ἡ δ' ἐπιστὴμη τῶν καθόλου» *ΑΡΙΣΤ., Περὶ Ψυχῆς*, 417 b 24). Τοῦτο ἄλλωστε προκύπτει ρητὰ καὶ ἀπὸ τὴ φράση ποὺ ἀμέσως ἀκολουθεῖ (1451 b, 6 καὶ 7): «ἡ μὲν γὰρ ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἡ δ' ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον λέγει». Θὰ πρέπει ἐπομένως, ὅπως ὀρθὰ καὶ μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση σημειώνει ὁ JON'S {63}, νὰ μὴν ὑποθέσῃ κανεὶς λαθεμένα πὼς ὁ Ἀριστοτέλης θεωροῦσε τὴν ποίηση ἐπιστὴμη (μὲ τὴ σημερινὴ τοῦ ὄρου σημασία), ἀλλὰ πὼς ἡ κρίση του ἀφοροῦσε στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ τελευταία ἔχει εὐρύτερο ἀντικείμενο καὶ ὀρίζοντες. Ἴσως μάλιστα νὰ ἀποτελοῦσε ἡ φράση τοῦ ἐκείνη κάποιον ὑπαινιγμὸ κατὰ τῶν γνωστῶν γύρω ἀπὸ τὴν ποίηση ἀπόψεων τοῦ δασκάλου τοῦ Πλάτωνος.

γράφει ποιητικότερα ό Μ. Picard{59}, «νά βγάλουμε από τή μέση (στό δρόμου που θά ακολουθήσουμε) κάθε τί σταθερό. Θα πρέπει νά μπορούμε νά περνάμε μέσα από τά πράγματα που πρέπει νά είναι διάφανα. Θέλουμε νά μπορούμε νά ιδούμε τά πράγματα τό ένα μέσα από τό άλλο και νά μπορούμε νά ξεφύγουμε μέσα από τήν τρύπα τής κοιλότητας, γιατί τά πράγματα είναι έτσι σκαμμένα». Έτσι, έπειδή ή ποίηση έχει μεγάλη συνάφεια μέ τόν φιλοσοφικό στοχασμό, όπως παρατηρεί ό Β. Άθανασόπουλος {60}, μπορεί νά φανεϊ χρήσιμη σέ ένα φιλόσοφο, έπειδή θα ήταν σέ αυτόν δυνατό «νά χρησιμοποιήσει σάν παγο-θραυστικό τής απέραντης έρημικης, κάποτε φιλόξενης, πολιτικης σκέψης του, τήν ποίηση»{61}.

Άπό τήν ισοτιμία ποίησης και φιλοσοφίας, περάσαμε έτσι στην προτί-μηση τής πρώτης και ήδη φτάνουμε σέ στοχασμούς απόρριψης τής νοησιαρ-χικης πρόσβασης (cognitio intellectiva) μπροστά στη διαισθητική γνώση (cognitio sensitiva).

Η ευαγγελική ρήση: «τί γάρ ωφελήσει άνθρωπον εάν κερδήση τόν κόσμον όλον και ζημειωθή τήν ψυχήν αυτού» (ΜΑΡΚ., 8, 36) παίρνει στις μέρες μας μιá μυστική διάσταση· γράφει ένας σύγχρονος γάλλος στοχαστής {62}: «Ίσως πρόκειται πραγματικά για ζημιά τής ψυχής προς τήν όποία πορεύεται ή χρήσιμη (αναλυτική γνώση), αυτή που κοντεύει νά κερδίσει τόν κόσμο. Η νίκη αυτή όμως, μολονότι προβάλλει και υπογραμμίζει τήν αντικει-μενική δύναμη του πνεύματος, εγκαθιστώντας τόν άνθρωπο πιο σταθερά μέσα στο σύμπαν, δέν κινδυνεύει άραγε νά τόν αλλοτριώσει; Όσα γνωρίζει και όσα κάνει τίποτα δέν προσθέτουν στο «είναι» του, αλλά μάλλον τόν αποπροσανα-τολίζουν από τόν έαυτό του, και τόν καταδικάζουν σέ μιá τεράστια «ψυχαγω-γία». Μέσα σέ ό,τι κάνει δέ βρίσκει ποτέ τόν έαυτό του, γιατί αυτός δέν αποτε-λει τόν στόχο τής πράξης του και ή δραστηριότητά του δέν τόν κατευθύνει σέ τίποτα τó ανθρώπινο, αλλά μέ ίλιγγιώδεις ρυθμούς βουλιάζει μέσα σέ αυτή. Η ποίηση ...ανατρέπει αυτή τή σχέση. Γι' αυτήν τó ούσιωδες δέν είναι ή αντι-κειμενική έπιτυχία, αλλά ή δράση που γίνεται σκοπός, όπως στο παιχνίδι ή στον χορό. Τό «είναι» τής ποίησης — όπως μέ κάποια ύπερβολή τó είπε ό J.-P. SARTRE (*Situations* II, 86)— είναι ή άποτυχία, ή πρακτική άποτυχία, εκείνη που μάς γυρίζει στον έαυτό μας και μέ τόν τρόπο αυτό μάς επιστρέφει στην παρουσία του σύμπαντος...».

Βασίλης ΒΙΤΣΑΞΗΣ
(Αθήναι)

Παραπομπές στη Βιβλιογραφία

1. ΣΕΦΕΡΗ-ΤΣΑΤΣΟΥ, Ένας διάλογος για την ποίηση, Έρμης, Αθήνα, 1988, σ. 150.
2. EMMANUEL P., *Le goût de l'un*, Paris, 1963, σ. 45.
3. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, Κ., Η κριτική του Πλάτωνος για την ποίηση, Δελτίο της Έλληνικής Εταιρείας Αισθητικής, τ. 5ος, Αθήνα, 1966, σ. 6.
4. ΓΑΛΗΝΟΥ, Α., Πλάτωνος Πολιτεία (μετάφραση-σημειώσεις). Βιβλ. Παπύρου, 1948, σ. 673.
5. RACINE, L., *Réflexions sur la poésie. Oeuvres*, Paris, Lenormant, 1808, σσ. 177, 178.
6. CROCE, B., Κείμενα ιστορικής ιστοριογραφίας (δοκίμια, μετάφραση Κ. Λασιθιωτάκη), Αθήνα, Δωδώνη, 1976, σ. 93.
7. CROCE, B., *Storia dell'estetica per saggi*, Bari, Laterza, 1967, σ. 10.
8. ECO, U., Ζητήματα αισθητικής στον Θωμά Ακινάτο, Αθήνα, Δελφίνι, 1993, σ. 23.
9. BAUMGARTEN, Al. Gott., *Aesthetica*, έκδ. δαπάναις I. Chr. Kleyb, μέρος πρώτο, 1750, κεφ. 1.
10. CAFFARENA, J. G., *Metaphysique et Lyrique, Du Vrai, du Beau, du Bien. Études Philosophiques présentées à Evagghélos Moutsopoulos*, Paris, Vrin, 1990, σ. 129.
11. CROCE, B., *ένθ' άν.*, σ. 12.
12. ΠΕΡΑΝΘΗ, Μ., Μεγάλη ποιητική ανθολογία, Αθήνα, Δημητράτος, 1954, τ. 1, σ. 18.
13. ONIMUS, J., *La connaissance poétique*, Desclée de Brower, Paris, σ. 203.
14. CAFFARENA, J. G., *ένθ' άν.*, σ. 132.
15. JOH'S-ERICH HEYDE., Διό ποίησις καί φιλοσοφώτερον καί σπουδαιότερον ιστορίας έστίν, *Worte und Werte*, Walter de Gruyter & Co, Berlin, 1961, σ. 129.
16. SUCLA, A. C., *The Concept of Imitation in Greek and Indian Aesthetics*, Rupa and Co., N. Delhi, 1977, σ. 55.
17. ΣΕΦΕΡΗ-ΤΣΑΤΣΟΥ, *ένθ' άν.*, σ. 46.
18. *Ένθ' άν.*, σσ. 169, 170.
19. *Ένθ' άν.*, σ. 193.
20. DIÈS, A., *Platon, Oeuvres Complètes*, τ. 6, *La République*, Belles Lettres, Paris, 1959, σ. 115.
21. ΠΑΛΑΜΑ, Κ., Κωστή Παλαμά Άπαντα, Μπίρης, (β' έκδ.), τ. 10ος, σσ. 517, 518.
22. ΠΑΛΑΜΑ, Κ., *ένθ' άν.*, σ. 417.
23. ΜΕΡΑΝΑΙΟΥ, Κ., Φυσική καί Έπιστήμη, Αθήνα, 1970, σ. 8.
24. ΓΙΑΝΝΑΡΑ, Α., Θέματα παραδοσιακής καί σύγχρονης αισθητικής, Παπαζήσης, σ. 11.
25. La Rénue du Cinéma (1930), όπως μνημονεύεται από τον Κ. ΜΠΑΡΟΥΤΑ εις: Συγκινησιακό, Λογικό, Διάνοητικό, Αθήνα, 1979.
26. CAFFARENA, J. G., *ένθ' άν.*, σ. 130.
27. KNIGHT, W., *The Philosophy of the Beautiful*, John Murray, London, 1914, σ. 99.
28. ΣΕΦΕΡΗ-ΤΣΑΤΣΟΥ, *ένθ' άν.*, σ. 121.
29. TRAHARD, P., *Le mystère poétique*, Paris, Boiwin et Cie, 1940, σ. 8.
30. COHEN, J., *Structure du langage poétique*, Paris, Flammarion, 1966, σ. 32.
31. CROCE, B., *Breviario di estetica*, Bari, Laterza, 1972, σ. 43.
32. ΠΑΛΑΜΑ, Κ., Τα Πρώτα Κριτικά, τ. 2, Αθήνα, Γκοβόστης, 3η έκδ., 1913, σ. 296.
33. WITTGENSTEIN, L., *Tractatus philosophicus*, London, Routledge and Kegan Paul, 1972 (έκδ. 2η), σσ. 114, 115. Βλ. Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, Γλωσσολογία καί λογοτεχνία, Αθήνα, 1991, έκδ. 2η, σ. 169, σημ. 49.
34. Λογότυπος του Blondel, όπως τον μνημονεύει ο J. Onimus, *ένθ' άν.*, σ. 226.
35. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ε., Φιλοσοφικοί προβληματισμοί, Αθήνα, Τζουνάκος, τ. 3, 1971, σ. 145.
36. ZIMMER, H., *Philosophies of India*, Princeton University Press, 1969, σ. 23.
37. ΒΥΓΚΟΤΣΚΙ, Λ., Σκέψη καί Γλώσσα, Α. Ρόδη, Γνώση, 1988, σσ. 405 κ. έξ.
38. COHEN, J., *ένθ' άν.*, σ. 33.
39. Όπως τον μνημονεύει ο Κ. ΜΕΡΑΝΑΙΟΣ, *ένθ' άν.*, σ. 109, αναφερόμενος στο έργο του: Ό ρόλος της γλώσσας στη διεργασία της γνώσεως, URI, 1967.

40. ONIMUS, J., *ἐνθ' ἄν.*, σ. 237.
41. *Ἐνθ' ἄν.*, σ. 166.
42. SOJCHER, J., *La démarche poétique*, Paris, Union générale d'édition, 1976, σσ. 107, 108.
43. BRÉMOND, H., *La poésie pure*, B. Grasset, 1926, σ. 34.
44. ΝΟΝΙΚΑ, Σ., *Ἀλήθεια καὶ ποίηση*, εἰς *Νέα Σκέψη*, 262, 1985.
45. BRÉMOND, H., *ἐνθ' ἄν.*, σ. 34.
46. GUYAU, E., L'Antagonisme de l'art et de la science, *Revue des deux Mondes*, 1883, σ. 356.
47. DUHAMEL, G., *Les poètes et la poésie*, Paris, Mercure de France, 1922, σσ. 14, 183.
48. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ, Κ. Δ., *Αἰσθητικά καὶ φιλοσοφικά μελετήματα*, Ἀθήνα, Σιδέρη, 1964, σ. 128.
49. MARITAIN, R., *Situation de la poésie*, Paris, Desclée de Brower et Cie, 1938, σ. 9, σημ. 1 (τὸ βιβλίο περιλαμβάνει κεφάλαια καὶ τοῦ συζύγου τῆς J. Maritain καὶ φέρεται στὴ βιβλιογραφία ὡς J. καὶ R. Maritain).
50. Ὅπως τὴν μνημονεύει ὁ Κ. ΜΕΡΑΝΑΙΟΣ, *ἐνθ' ἄν.*, σ. 11.
51. ΜΙΧΕΛΗ, Π. Α., *Αἰσθητικά θεωρήματα*, τ. 2, Ἀθήνα 1971 (ἔκδ. 2η), σ. 102.
52. ONIMUS, J., *ἐνθ' ἄν.*, σ. 32.
53. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Κ. ΜΕΡΑΝΑΙΟΣ, *ἐνθ' ἄν.*, σ. 14.
54. DIELS, H., *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Dublin-Zürich, W. Kranz, Weidmann, 1971, 22, B 123.
55. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, Π., *Τέχνη καὶ κάλλος, Χρονικά Αἰσθητικῆς*, Ἀθήνα, τ. 1, 1933, σ. 20.
56. MARITAIN, J. καὶ R., *ἐνθ' ἄν.*, σ. 132.
57. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ, Β., Τὸ χέρι γράφει ὅ,τι προφταίνει. Ἡ πίστη στὸν ὑπερρεαλισμό, ποιητικὴ τοῦ Δ. Π. Παπαδίτσα, *Σαμιακὴ Ἐπιθεώρηση*, τ. 11, τευχ. 42, 1994, σ. 187.
58. ΠΑΠΑΛΙΤΣΑ, Δ. Π., *Ὡς δι' Ἑσόπτρου. Σκέψεις καὶ Ἀποσπάσματα*, Ἀθήνα, Ἀστρολάβος/Εὐθύνη, 1989, σ. 27.
59. PICARD, M., *La fuite devant Dieu*, Paris, P.U.F., 1956, σ. 20.
60. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ, Β., *ἐνθ' ἄν.*, σ. 187.
61. ΠΑΠΑΛΙΤΣΑ, Δ. Π., *ἐνθ' ἄν.*, σ. 22.
62. ONIMUS, J., *ἐνθ' ἄν.*, σ. 23.
63. JOH'S ERICH HEYDE, *ἐνθ' ἄν.*, σ. 136.

POETRY AS AN AFFIRMATION OF HUMAN SPIRITUALITY

S u m m a r y

Like all fine arts, poetry was born together with the human being . It exclusively belongs to, and exists with it. Beyond the bounds of humankind, poetry is not only impossible, but verily unthinkable. Consequently the history of poetry is closely interwoven with man's adventure and follows step by step march and evolution of the life of human societies. Flowing down from its rich and eternal fountains, poetry impregnated the Logos and shed light on each man-poet as well as on all blessed to feel its godlike touch. Nevertheless poetry, and particularly its listing among the higher experiences of human spiritual life, was not always considered to be a self evident truth.

Both the obscurantism of the Middle Ages and the dawn of the Renaissance

would be over, before studies and reflections on poetry began to make their appearance, just a little earlier before the emergence of the *giants* of the Enlightenment, late in the 18th and 19th century, when man was recognised to be not only a «logical» or a «religious» being, but equally so, an «aesthetic» being, with three paramount and coequal manifestations of his spirituality, which distinguish and characterise him. In the revival of interest among philosophers in art in general and its *cognitive* function, poetry — an art in the truest and deepest sense — made up all the ground it had lost during its protracted struggle to compete with philosophy, and stands today on at least the same level as philosophy. It may even have overtaken the latter, in view of the new approach to the world-picture offered by the natural sciences.

The more general recognition of the need for recourse to the «poetic word» for a more adequate approach to areas that traditionally belonged to the intellectual realm is, as a matter of fact, a fairly recent phenomenon. Thus, from the idea that poetry and philosophy are of equal value and importance, we have progressed to a preference of the former and we are already arriving at reflections about rejecting the intellectual cognitive approach (*cognitio intellectiva*) in favour of the intuitive approach (*cognition sensitiva*) to knowledge.

Vassilis VITSAXIS